

Kavánová, Blanka

Specifika pozdně velkomoravské keramiky v Mikulčicích

In: *Konference Pohansko 1999 : 40 let od zahájení výzkumu slovanského hradiska Břeclav-Pohansko : Břeclav-Pohansko 3.-4.VI.1999*. Měřínský, Zdeněk (editor). 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 2001, pp. 199-205

ISBN 80-210-2547-6

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/133141>

Access Date: 17. 02. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

SPECIFIKA POZDNĚ VELKOMORAVSKÉ KERAMIKY V MIKULČICÍCH

Cílem této studie je zjištění, jakým poměrem se podílejí jednotlivé typy keramiky na složení sumy keramických nálezů v konkrétní určené nálezové situaci. Metoda využívá střepový materiál, kterého je na našich výzkumech nejvíce a dosud nenašel odpovídající uplatnění, ačkoliv objektivně odráží chronologický profil běžného života, neboť jeho spontánní ukládání jako odpadové složky materiální kultury pravděpodobně není ovlivněno společenskou tendencí. Při práci se sumou materiálu lze doporučit dodržení několika zásad:

1. Střepy je nutno hodnotit současně z celého nálezového celku a zlomky jedné nádoby je třeba počítat jako jednoho jedince. Z toho vyplývá, že jednoznačně je potřeba zjistit počet střepů z různých nádob (ne tedy váhový poměr) v jednotlivých známých typech.

2. Jako velmi užitečný se ukázal zásadní předpoklad, že nelze vyhodnotit a typově určit všechny střepy, větší nebo menší část keramického nálezového celku je prakticky ve všech situacích neurčitelná buď z důvodů nedostatečné velikosti střepu, špatné zachovalosti (příliš oděšené, vymáčené, rozdrobené), anebo nemožnosti identifikovat znaky dosud známých typů. Pokud bychom se pokusili tyto střepy násilně zařadit, zkusíme konečně výsledky a znehodnocujeme dosud vykonanou práci, neboť nikdy není vyloučeno, že se posléze v procesu analýzy a syntézy do toho okamžiku neidentifikované střepy projeví jako nová skupina.

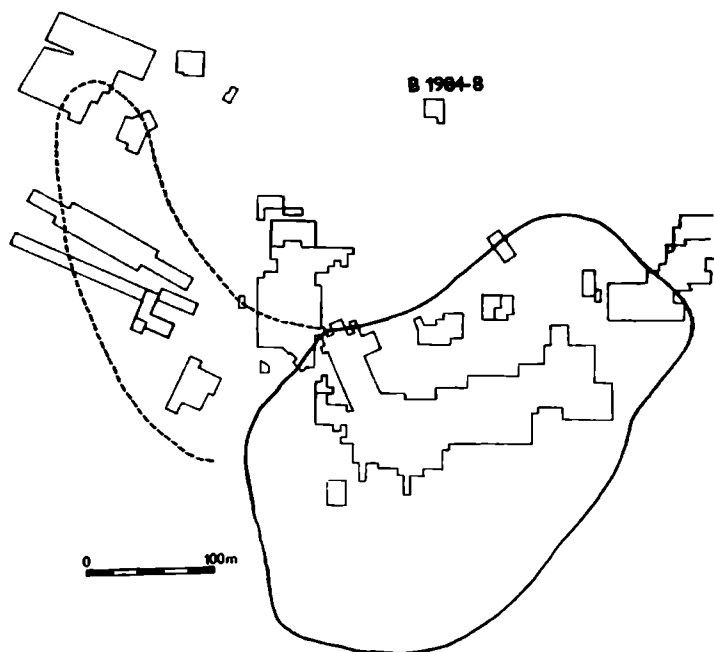
3. Problém objektivnosti navazuje na bod 2. Subjektivní složka je při hodnocení nevylučitelná, kontrola a snaha o minimalizaci osobních chyb hodnotitele by však měly patřit k základním předpokladům. Pokud se ve výsledcích analýzy projeví výraznější anomálie, je na místě zkontrolovat průběh analýzy.

K uplatnění metody a získání konkrétních výsledků máme dvě možnosti. První z nich je zpracování terénního výzkumu s několika stanovitelnými, zřetelně oddělenými horizonty obsahujícími statistické věrohodnosti odpovídající množství střepů. Je nezbytná ve fázi, kdy zkoumáme rozdíl ve složení masy keramických typů jednotlivých horizontů. Druhou možností je zpracování terénního výzkumu s materiálem uloženým v jediném horizontu.

Pro tuto studii zkoumající složení typů keramiky pozdně velkomoravského horizontu byla zvolena druhá možnost, kdy střepy různých nálezových situací jednoho úseku terénního výzkumu označeného jako Mikulčice B 1984–1988 jsou vzájemně lepitelné prakticky ve všech hloubkách a jejich počet je statisticky více než reprezentativní. Celkem bylo zpracováno (tj. otypováno a vyhledáno střepů z jedné nádoby) 9 538 střepů. Poté co byly vyloučeny celky nálezovými okolnostmi (čištění profilů, čištění plochy po zimním období, vrstvy náplavové hlíny apod.), případně z jiných důvodů neprůkazné, bylo vyhodnoceno 6 785 střepů.

Zpracování výzkumu Mikulčice B 1984–1988, jehož je tato studie vedlejším produktem, se týká nadzemního objektu č. I 183 nesídlíštního charakteru nacházejícího se v prostoru podhradí severně od knížecího hradu (obr. 1). Z objektu o velikosti vnitřní plochy přibližně 8,40 x 4,20 m, orientovaného V–Z, se zachovala jílovitá podlaha, částečně v západní části

Obr. 1. Hradiště
v Mikulčicích
s vyznačenou plochou
výzkumu B 1984–1988.
Kresba: J. Marková.

propálená, několik konstrukčních prvků v podobě kameny obložených kúlových jamek přibližně uprostřed podlahy, zbytky otevřených ohnišť, negativní otisk ležícího, kameny obloženého trámu a především velké množství propálené mazanice s otisky pletené konstrukce. Východní a západní strana byla ohraničena žlábků, rovněž tak jihozápadní a severozápadní nároží. Kromě těchto, zvláště v západní části úzkých a hlubokých žlábků bylo podél jižní strany zaznamenáno výrazné snížení terénu příkopovitého charakteru (obr. 2–3). Sondou bylo též zjištěno, že objekt byl vybudován na břehu vodního toku (jednoho z ramen řeky Moravy) nebo vodní nádrže. V nálezech z tohoto výzkumu dominuje keramika a velmi drobné zlomky spálených kostí, prakticky zcela chybí typické nálezy sídlištních vrstev.

Zkušenosti získané z dlouhodobého výzkumu v Mikulčicích předurčují náleзовé situace na podhradí vně opevněné plochy orientačně do pozdně velkomoravského období (což se ovšem vždy ověřuje podle konkrétních podmínek; KLÍMA 1985, 451), laboratorní zpracování keramiky, jak již bylo řečeno výše, napovídá, že by se neměly objevit ani výraznější pozůstatky eventuálního staršího osídlení, ani mladší narušení, zvláště při důsledném vyhodnocení náleзовých okolností.

Analýzou keramiky byly získány tyto výsledky:

Všeobecně lze říci, že střepy byly velmi špatně zachované, úroveň jejich kvality je velmi nízká, především byly špatně vypálené. Jestliže u povrchových nálezů můžeme předpokládat destruuující vliv po staletí se opakujících povodní, v hlouběji uložených situacích se již jedná o původní vlastnost materiálu. Dále je u takového množství střepů v poměru k velikosti prokopané plochy zarážející malý počet splených nádob a skutečnost, že střepy z jedné nádoby byly roztroušeny i v protilehlých okrajových částech výzkumu. Náleзовé celky rovněž obsahovaly poměrně vysoký podíl velmi drobných a poškozených střepů. Spolu

s dalšími indiciemi se tak vnučuje myšlenka, zda charakter keramiky přímo nesouvisí s nešedlištním charakterem zpracovávaného objektu.

Pokud se týká plochy přímo na podlaze objektu, byly vyhodnoceny celky z východní a západní okrajové části, uprostřed nebyly početné odpovídající celky dosud nalezeny. Typy 1 a 2, pokládané za charakteristické především ve starších horizontech, se vskutku vyskytují v malých procentech, ve východní části 5 % typu 1 a 15 % typu 2 v přepálené destrukci drobného kamení, 9,52 % typu 1 a 17,46 % typu 2 v materiálu podlahy. V západní části v obdobné situaci 6,66 % typu 1 a 9,5 % typu 2 v kamení a 3,5 % typu 1 a 11 % typu 2 při čištění podlahy. Varianty 3/1 a 3/2 se vyskytují v podobných podílech. Typ 3 má přibližně 20 % zastoupení (15,2 až 28,75 %). Upřesněn byl pojem varianty 3/4, což je pozdní vyvojová fáze typu 3, která je charakteristická tmavým jádrem, často s obsahem tuhy, bývá i hrubšího materiálu, špatně pálená, světlá engoba vně i uvnitř není nutně písčitá. Kromě kalichovitých a zduřelých profilů okraje se objevují jednoduché vyhnuté, v několika málo případech byly pozorovány nízké cylindrické okraje mladohradištní profilace. Vyskytovala se v množství 12,5 až 22,85 %, v situaci nad západním okrajem podlahy až 23,5 %.

Při vyhodnocení všech využitelných střepů z celého výzkumu, tedy včetně žlábků a příkopu, byly získány tyto výsledky (pro srovnání byla provedena i analýza vzájemně souvisejících situací na podkladě lepitelných střepů):

všechny vyhodnocené střepy		střepy ze situací vzájemně souvisejících	
1	– 303 ks 4,47 %	52 ks	3,25 %
(1a	– 2 ks 0,03 %)		
2	– 797 ks 11,75 %	192 ks	12 %
(2a	– 5 ks 0,07 %)		
2b	– 6 ks 0,09 %)		
3/1	– 260 ks 3,83 %	46 ks	2,875 %
3/2	– 662 ks 9,76 %	143 ks	8,9375 %
3	– 1379 ks 20,32 %	228 ks	14,25 %
3/4	– 1300 ks 19,16 %	424 ks	26,5 %
4	– 31 ks 0,46 %	6 ks	0,375 %
5	– 6 ks 0,09 %	1 ks	0,0625 %
Č	– 1121 ks 16,52 %	262 ks	16,375 %
Č/Č	– 926 ks 13,65 %	243 ks	15,1875 %

(Č = červená keramika, Č/Č = červenočerná keramika)

Při převedení na obecnější a srozumitelnější pojmy keramika starší, mladší a pozdní se nám pak objeví tento poměr:

	všechny střepy	související situace
starší keramika: typy 1, 2, 3/1, 3/2	29,81 %	27,06 %
typy 1 a 3/1	8,3 %	6,13 %
typy 2 a 3/2	21,51 %	20,94 %
mladší keramika: typ 3	20,41 %	14,25 %
pozdní keramika: typy 3/4, Č, Č/Č	49,33 %	58,06 %

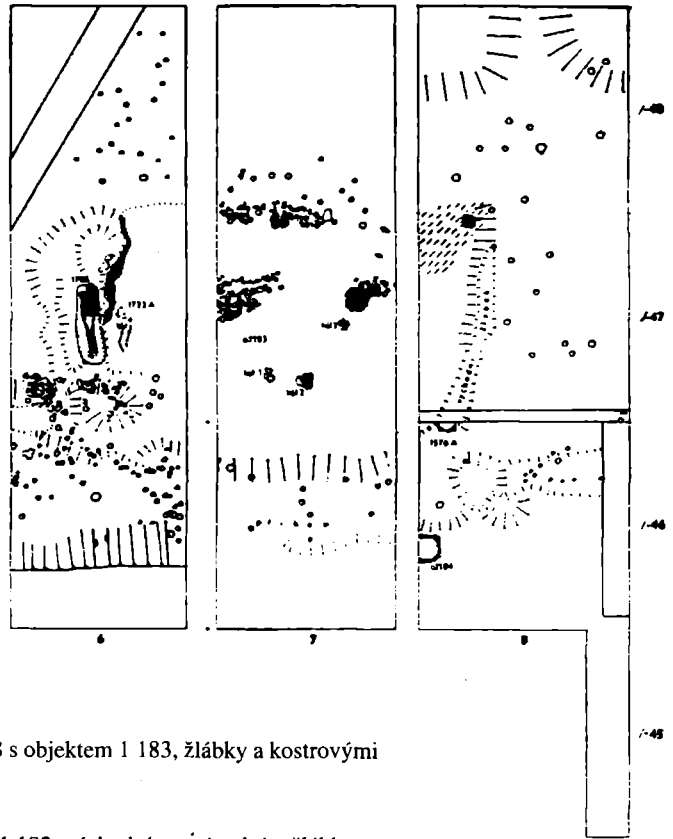
Podle výsledků orientačního zpracování keramiky z mikulčického výzkumu P 1973 (KAVÁNOVÁ 1996, obr. 17) je podíl typu 3 na složení pozdně velkomoravské keramiky výzkumu B 1984–1988 poměrně nízký. Ukázalo se, že jej zastupují dvě nově vyčleněné skupiny keramiky, dosud nezařazené do mikulčického systému (KLANICA 1970; KAVÁNO-

VÁ 1996), prozatím pomocně nazvané jako červená a červenočerná keramika. V obou se objevují dvě varianty, a sice písčité, špatně vypálený materiál (u červenočerné keramiky pouze tenká, někdy téměř setřená engoba) a lépe vypálené kompaktní střepy, které bývají i dosti hrubého materiálu. Variantu písčitého materiálu lze považovat za zcela degenerovaný typ 3, což je zvláště nápadné u skupiny červené keramiky. Pokud se vyskytují okrajové střepy, bývají jednoduše ohnuty vně, jako zvláštnost byl pozorován u červenočerné keramiky jeden nízký svislý okraj formovaný v ruce (připomíná keramiku pražského typu). Jako výzdobné prvky se objevují především horizontální linie, ne však výlučně. V jednom případě byla zaznamenána jednoduchá vlnice rytá volnou rukou, v jiném případě několikanásobná hřebenová vlnice na vnitřní straně jednoduše ohnutého okraje. Tyto skupiny se podílejí na složení keramického materiálu 13,65 % a 16,52 %, celkem průměrně 30 %. Zřejmě jsou přítomny na mladohradištních lokalitách, ale nebyla jim věnována pozornost. Dokladem může být výskyt nádob s červeným povrchem ve dvou hrobech mladohradištního pohřebiště v Mušově spolu s mincemi z 11. stol. (za informaci o nepublikovaném materiálu děkuji D. Jelínkové). Tuhové střepy s engobou uvádí V. Nekuda z Blanska z poloviny 13. stol. jako již přežívající výrobní tradici (NEKUDA – REICHERTOVÁ 1968, 114, 277).

Ojedinele se v horních vrstvách tohoto objektu na mikulčickém podhradí objevují střepy mladohradištní a středověké (typy 4 a 5), se stejnou frekvencí ovšem i střepy zvláštního materiálu, jemně plavené šedé, ostré plavené, plavené s bílými zrnky křemene.

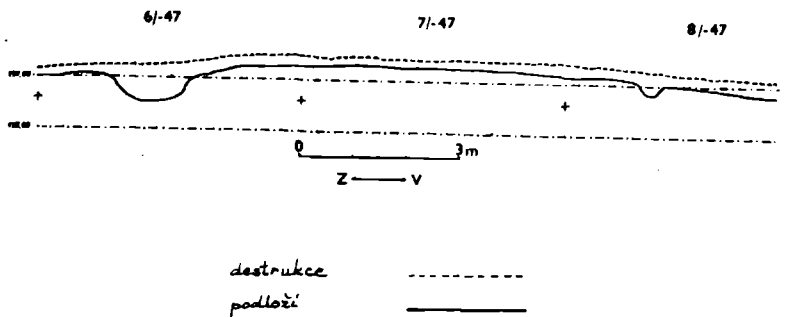
Vcelku lze složení keramiky ze situace objektu č. 1 183 charakterizovat konstatováním, že největší poloviční podíl tvoří keramika pozdní, tedy varianta 3/4 a střepy červené a červenočerné. Typ 3 má přibližně 20 % zastoupení a keramika charakteristická pro nejstarší nálezové situace, tedy typ 1 a varianta 3/1, se vyskytuje poměrně málo, max. v 8,3 %.

Pro absolutní datování tohoto horizontu nemáme dosud dostatečné podklady. Při stanovení relativní chronologie objektu č. 1 183 musíme vycházet z toho, že se v nálezových celcích výrazněji neobjevuje mladohradištní materiál, naopak byla nalezena železná ostruha bezesporu velkomoravské provenience (kromě zlomků dvou železných seker s nízkými ostny a dutého klíče, které mohou být i mladší), a že objekt byl narušen později uloženími kostrovými hroby, u nichž byly nalezeny chronologicky nepoužitelné předměty (železný nůž, neurčitelný fragment železa, kamenný brousek). Volně uložené kostrové hroby zapuštěné do starších situací se v severozápadní části opevněného předhradí v Mikulčicích objevují přibližně v polovině 10. století (MĚŘÍNSKÝ 1986, 64; KAVÁNOVÁ 1996, 152). Velmi široce formulovaný závěr tedy zní, že pozdně velkomoravský horizont na mikulčickém podhradí můžeme řadit do období, v němž se ještě používaly předměty běžné v 9. stol., ale dosud se neobjevuje mladohradištní keramika.

Obr. 2. Výzkum B 1984–1988 s objektem 1 183, žlábký a kostrovými hroby. Kresba: J. Marková.

Obr. 3. Podélný řez objektem 1 183, východním a západním žlábkem. Kresba: J. Marková.

LITERATURA

- KAVÁNOVÁ, B. 1996: K relativní chronologii keramiky v Mikulčicích, ČMMZ, vědy společenské LXXXI, 125–154.
- KLANICA, Z. 1970: Pokus o třídění keramiky z Mikulčic. In: Sborník Josefu Poulíkovi k šedesátinám, 103–114. Brno.
- KLÍMA, B. 1985: Velkomoravská kovárna na podhradí v Mikulčicích, PA LXXXVI, 428–453.
- MĚŘÍNSKÝ, Z. 1986: Morava v 10. století ve světle archeologických nálezů, PA LXXVII, 18–80.
- NEKUDA, V. – REICHERTOVÁ, K. 1968: Středověká keramiky v Čechách a na Moravě. Brno.

Die Spezifika der spätgroßmährischen Keramik von Mikulčice

Diese Studie befaßt sich mit der Feststellung, in welcher Relation einzelne Keramiktypen zur Zusammensetzung der Summe der Keramikfunde in einer konkret festgelegten Fundsituation stehen. Die Methode nutzt das Scherbenmaterial aus, das auf den Ausgrabungen am meisten vorkommt und das bisher nicht entsprechend ausgewertet wurde, obwohl es objektiv das chronologische Profil eines normalen Lebens widerspiegelt, denn seine spontane Lagerung als Abfallbestandteil der materiellen Kultur wurde wahrscheinlich nicht von der gesellschaftlichen Tendenz beeinflußt.

Die Scherben müssen gleichzeitig aus dem gesamten Fundkomplex verarbeitet und die Bruchstücke eines Gefäßes als Individuum betrachtet werden. Man muß deshalb die Anzahl der Scherben von verschiedenen Gefäßen (nicht das Gewichtsverhältnis) in bezug auf einzelne bekannte Typen feststellen. Methodisch richtig ist die Voraussetzung, daß sich nicht alle Scherben auswerten und als Typ bezeichnen lassen, denn es ist nie auszuschließen, daß die nicht identifizierten Scherben später als eine neue Gruppe auftreten. Die Objektivität der Verarbeitung sollte eine Kontrolle gewährleisten. Private Fehler des Bearbeiters müssen minimalisiert werden, denn Subjektivität ist bei der Auswertung nicht auszuschließen.

Zur Anwendung der Methode und Gewinnung konkreter Ergebnisse bieten sich zwei Möglichkeiten. Eine von ihnen ist die Verarbeitung der Terrainuntersuchung mit einigen festzulegenden, deutlich getrennten Horizonten, die jene statistische Glaubwürdigkeit innehaben, die der Scherbenmenge entspricht. Sie ist in jener Phase von Bedeutung, in der wir die Unterschiede in der Zusammensetzung der Masse der Keramiktypen einzelner Horizonte erforschen. Die andere Möglichkeit stellt die Verarbeitung der Terrainuntersuchung mit in einem Horizont befindlichen Material dar.

Die Verarbeitung der Ausgrabung Mikulčice B 1984–1988, auf der diese Studie basiert, betrifft das ebenerdige Objekt Nr. 1 183 (das keinen Siedlungscharakter aufweist), das sich im Raum unterhalb der Burg nördlich der Fürstenburg befindet (Abb. 1). Aus dem Objekt mit einer Innenfläche von ca. 8,40 x 4,20 m und das in Richtung O–W orientiert ist, blieben folgende Elemente erhalten: der im westlichen Teil teilweise durchgebrannte Lehm Boden, einige Konstruktionselemente wie z. B. die mit Steinen umgebenen Pfostenlöcher ca. in der Mitte des Bodens, Reste der offenen Feuerstellen, der negative Abdruck eines liegenden, mit Steinen umgebenen Balkens und vor allem eine große Menge von gebranntem Hüttenlehm mit Abdrücken einer geflochtenen Konstruktion. Die östliche und westliche Seite waren durch Rinnen begrenzt, ebenso wie die südwestliche und nordwestliche Ecke. Neben diesen, vor allem im westlichen Teil engen und tiefen Rinnen, wurde entlang der südlichen Seite eine deutliche Terrainsenkung von Grabencharakter erfaßt (Abb. 2 und 3). Eine Sonde stellte fest, daß das Objekt am Ufer eines Flusses (einer der Flußarme der March) oder eines Wasserbehälters errichtet worden war. Unter den Funden aus dieser Ausgrabung dominiert die Keramik und sehr kleine Bruchstücke verbrannter Knochen; es fehlt praktisch völlig das für die Siedlungsschichten typische Fundgut.

Die Scherben waren sehr schlecht erhalten, von sehr geringer Qualität und dann vor allem schlecht gebrannt. Im Falle der Oberflächefunde kann man den destrukturierenden Einfluß der innerhalb der Jahrhunderte immer wiederkehrenden Überschwemmungen voraussetzen. Demgegenüber handelt es sich in den tiefer befindlichen Situationen um die ursprüngliche Materialbeschaffenheit. Ferner ist die kleine Anzahl der Keramikgefäße in Ringwulsttechnik in Relation zur Größe der untersuchten Fläche, sowie die Tatsache, daß die Scherben eines Gefäßes auch in den entgegengesetzten Randzonen der Ausgrabung verstreut waren, bei solch einer Scherbenmenge überraschend. In den Fundkomplexen

trat auch eine relativ große Menge von kleinen und beschädigten Scherben auf. Auch weitere Indizien könnten darauf hinweisen, daß der Keramikcharakter unmittelbar mit dem Nicht-Siedlungscharakter des bearbeiteten Objektes zusammenhängt. Im Vergleich mit den Ergebnissen einer vorläufigen Analyse der Keramik aus der Ausgrabung in Mikulčice P 1973 (Kavánová 1996, Abb. 17) ist der Anteil des Typus 3 an der Zusammensetzung der spätgroßmährischen Keramik aus der Ausgrabung B 1984–1988 relativ gering. Die Forschung ergab, daß ihn zwei neue Keramikgruppen repräsentieren, die bisher in das Mikulčice-System nicht eingegliedert waren (Klanica 1970; Kavánová 1996). Vorläufig werden sie als rote und schwarzrote Keramik bezeichnet. In beiden Gruppen tauchen zwei Varianten auf, und zwar eine aus sandigem, schlecht gebranntem Material (bei der schwarzroten Keramik nur dünne, in einigen Fällen fast abgewischte Engobe) und die besser gebrannten kompakten Scherben, deren Material auch relativ sehr grob ist. Die Variante aus sandigem Material können wir als den völlig degenerierten Typus 3 ansehen. Diese Gruppen haben an der Zusammensetzung des Keramikmaterials 13,65 % und 16,52 % Anteil, insgesamt im Durchschnitt 30 %. Anscheinend kommen sie in den jungburgwallzeitlichen Lokalitäten vor. Es wurde ihnen jedoch kein Interesse gewidmet. Als Beweis dafür kann das Vorkommen der Gefäße mit roter Oberfläche in zwei Gräbern des jungburgwallzeitlichen Gräberfeldes in Mušov mit den Münzen des 11. Jh. angesehen werden (für diese Information über das unpublizierte Material ist D. Jelínková zu danken). V. Nekuda führt die Graphitkeramik mit Engobe aus der Mitte des 13. Jh. aus Blansko als eine schon überlebte Herstellungstradition an (Nekuda – Reichertová 1968, 114, 277).

Die jungburgwallzeitlichen und mittelalterlichen Scherben (Typus 4 und 5) tauchen in den oberen Schichten dieses Objektes in der unteren Burg von Mikulčice vereinzelt auf. Mit der gleichen Häufigkeit finden wir hier jedoch auch Scherben aus besonderen Tonmaterialien: fein geschwämmte graue, grob geschwämmte, geschwämmte mit weißen Quarzkörnern.

Die Zusammensetzung der Keramik aus der Situation des Objektes Nr. 1 183 heraus können wir folgendermaßen charakterisieren: die späte Keramik, d. h. die Variante 3/4 und die Scherben der roten und schwarzroten Keramik bilden den größten, 50prozentigen Anteil. Der Typus 3 ist mit ca. 20 % vertreten, und die für die ältesten Fundsituationen charakteristische Keramik, d. h. der Typus 1 und die Variante 3/1 kommen relativ selten, max. in 8,3 %, vor.

Für die absolute Datierung dieses Horizonts verfügen wir bisher nicht über ausreichende Unterlagen. Bei der Festlegung der relativen Chronologie des Objektes Nr. 1 183 müssen wir davon ausgehen, daß das jungburgwallzeitliche Material in den Fundkomplexen nicht deutlicher auftritt. Demgegenüber wurde ein Sporn (neben den Bruchstücken zweier Eisenäxte mit niedrigem Dorn und hohlem Schlüssel, die auch jünger sein können) von unbestritten großmährischer Provenienz gefunden. Eine Rolle spielt auch die Unterbrechung des Objektes durch die später angelegten Körpergräber, in denen jene Gegenstände vorkamen (Eisenmesser, ein nicht identifizierbares Eisenfragment, Schleifstein), die chronologisch nicht von Bedeutung sind. Die frei angelegten Körpergräber, die in ältere Situationen eingetieft sind, tauchen im nordwestlichen Teil der befestigten Vorburg in Mikulčice ca. in der Mitte des 10. Jh. auf (Měřínský 1986, 64; Kavánová 1996, 152). Die durchgeführte Untersuchung können wir in folgender Schlußfolgerung zusammenfassen: Der spätgroßmährische Horizont in der unteren Burg von Mikulčice läßt sich in den Zeitraum datieren, als die noch im 9. Jh. gängigen Gegenstände in Gebrauch waren, jedoch die jungburgwallzeitliche Keramik noch nicht aufgetaucht war.

Abbildungen:

Abb. 1. Burgwall von Mikulčice mit markierter Fläche der Ausgrabung B 1984–1988. Zeichnung von J. Marková.

Abb. 2. Ausgrabung B 1984–1988 mit dem Objekt 1 183, Rinnen und Körpergräber. Zeichnung von J. Marková.

Abb. 3. Länglicher Schnitt durch das Objekt 1 183, durch die östliche und westliche Rinne. Zeichnung von J. Marková.

